viktor šklovski

hemingvej u njegovim traženjima od mladosti do starosti i smrti

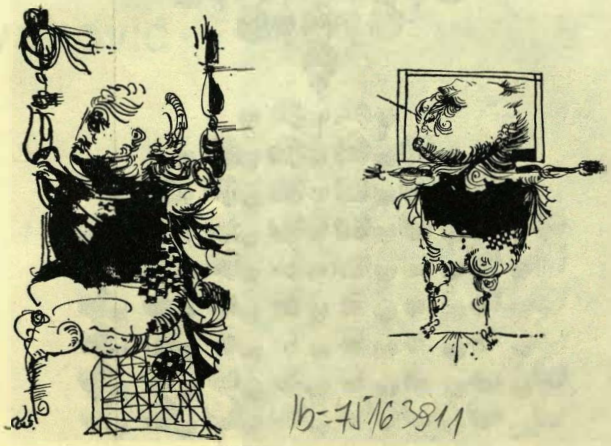

1

U komadu I. Babelja „Zalazak" rabin, mudar čovek iz stare Odese, kaže da „...bog ima stražare na svakoj ulici, a Mendel Krik ima sinove u svojoj kući".

Deca moćnog čoveka ograničavaju njegovu slobodu i žed za životom.

Bog toga rabina — nije veliki, već lukavi i nemilosrdni žitelj grada.

U svakoj, i najmanjoj priči Hemingveja, ti stražari boga sputavaju sadašnjeg čoveka.

U priči „Kratkotrajna sreća Fransisa Makombera" žena u početku prezire muža-lovca i vara ga zato što je kukavica. Posle lova, u kome se muž nije uplašio, prezir žene zamenjuje uznemirenost. Ona ubija muža iz automobila, hicem iz puške, zato što je Fransis prestao da bude kukavica i time postao opasan za običnu ženu, koja već počinje stariti, koja želi da se vrati iz Afrike u svoj običan život.

Ljudi su ograničeni i vrlo nesrećni.

Hemingvej ima priču „Mačka na kiši". Američki par doputovao je u Italiju i odseo u hotelu. Pada kiša. Amerikanka stoji pred prozorom, gleda u vrt: pod prozorima sobe, sklupčana pod zelenim baštenskim stolom, sakrila se od kiše mačka. Mačka se trudi da se savije u klupko da ne bi pokisla.

Žena — junakinja priče — takode je mačka na kiši, njoj je vreme oduzelo sve — radost, ženstvenost, bujnu kosu; oduzelo joj ljubav.

Žena moli da joj bar dadu mačku kao zamenu za sreću i udobnost.

„Amerikanka je gledala u prozor. Već se sasvim smračilo, u palmama je šumila kiša.

— Ali ja ipak hoću mačku, — rekla je ona. — Hoću mačku odmah. Ako već nije moguće imati bujnu kosu i radost, zar nije moguće bar mačku?"

Mačku je moguće dobiti. Ona će čak i da prede.

Ali ljudsko srce neće se utešiti ni mačkom, ni morem, ni lovom na lavove.

Čoveku je potreban skladan i opipljiv svet.

Gazda hotela doneo je mačku.

Sve je potisnuto zamenom, čak ni poljupci u Hemingvejevim romanima nisu poljupci, već tragovi od ruža za usne, koji ostaju oko ušiju i na okovratnicima muškaraca.

Život je prikazan ne u uzročnoj vezi pojava i ne u skladnosti pojava. Već kao niz pojava. Kao što krv, koja se preliva iz sudova infiltratorima, ostaje u organizmu, dok ne nastupi smrt ili ozdravljenje, tako se i Hemingvejeve priče ponekad prekidaju nepovezanim zapisima o prošlosti, odlomci uspomena o ogorčenjima, opasnostima i dalekim putovanjima.

Čovek je toliko usamljen i raskomadan; on je izgubio sebe.

Osećanje usamljenosti junaka, čoveka neshvaćenog i opljačkanog, — to je osnovna situacija u Hemingvejevim romanima i pričama.

Čovek govori kratko, zato što njega i tako neće shvatiti, čovek se seća isprekidano, zato što ne postoji svepotčinjavajuće povezanost pojava. Junak nije shvaćen od žene, dece, on umire usamljen, čak i ne uspevajući da primeti smrt.

Utehа je — alkohol i saznanje ništavnosti nedostignutog.

Čovek ostaje sam, i u romanu „Kome zvono zvoni" junak govori sam sa sobom, samome sebi priča svoj život i sam sebe teši.

Hemingvej je herojski usamljenik i stalno želi da pobedi usamljenost. On od detinjstva lovi, bavi se boksom, putuje. On je mnogo proveo u ratu i zajedno s drugim ljudima branio ljudsku pravdu.

Ali posle rata on je tražio utehu samo u planinama i na moru.

Klanci i more gotovo osiguravaju usamljenost.

Hari Morgan u priči „Imati i nemati" bori se za mogućnost opstanka svoje porodice. On luta morem u usamljenom brodiću, gubi svoga jedinog poluprijatelja i saznaje, da usamljenost nije svojstvena čoveku. Ona mu samo u početku vraća mir, ali ga posle ubija.

Hari se borio za svoj život dugo, dovitljivo, ogorčeno.

I evo on sada leži na palubi brodića trudeći se da ne umre što je moguće duže.

Na donjoj palubi leže dvoje mrtvih, treći čovek još nije dospeo tamo, ali on umire.

Umire i Hari Morgan — pobedilac.

Kada je obalska patrola našla brodić, ranjenik je progovorio:

„— Čovek, — rekao je Hari Morgan vrlo sporo, — nema, ne može, nikako ne treba, nema kuda. — On je učutao".

Prikupivši svu snagu, on kaže jasnije:

„— Čovek sam ne može. Sada nije potrebno da je čovek sam. — On zastaje. — Ma šta bilo, čovek sam ne može ni vraga".

U svesti, kao kameni temeljci, leže reči: nema — ne može — nikako ne treba — nema kuda.

Reč „čovek" pojavljuje se okružena odricanjima.

Stari realizam prošao je sa svetom, koji on slika tim mnogima „ne".

Odricanje — to je sudbina ne samo Hari Morgana. Usamljenost, smrt, zaborav — to je zajednički put junaka u knjigama znamenitog pisca.

Žena Hari Morgana kaže na kraju pripovetke: „U ovom prokletom životu sve saznaš. Čini se, da ja već počinjem saznavati. Prosto unutar sve umire, i onda je sve vrlo lako. Postaješ mrtva, takva, kao što je većina ljudi gotovo celog života. Verovatno tako i treba. Verovatno tako i mora da bude. Znači, ja imam dobar princip, ako je tako potrebno. Ja mislim, da je to tako. Ja mislim, time se svršava. Pa šta. Ja imam dobar princip. Ja sam otišla dalje od svih".

Priča se završava opisom tankera koji plovi u daljini, obilazeći „rt sa zapada, da ne bi uzaludno trošio gorivo ploveći protiv struje".

To su poslednje reči dela. Kad bi se pripovetka završavala pejsažom, moglo bi se pretpostaviti, da je pisac pustio čitaoca u svet, u prirodu, ali on završava pripovetku time, što se neprekidni nemir onih po strani, koji nisu uključeni u ovo pokazano im ljudsko stradanje, besmisleno nastavlja.

Div s glavom proroka, ratnik Hemingvej ide po svetu, kao zver po kavezu sa mrežastim, providnim, veoma gipkim i nesavladljivim zidovima.

Može se baciti na zid, ali on meko odbacuje.

Čovek je odvojen od sveta nesavladljivom providnom i prividnom mrežom.

Nisu prividne samo nezgode, kiša, pod kojom se može sklupčati. Ostaju samo retke iskre hrabrosti i svesti, iskidane na komade.

2

Hemingvej je 1952. godine objavio pripovetku „Starac i more". Pisac se vratio moru, koje je on tako voleo, ribama, koje je on umeo loviti.

U okeanu postoji čak riba, koja nosi Hemingvejevo ime; on je otkrio jednu vrstu riba i na taj način zabeležio svoje ime ne samo u literaturi, već i u zoologiji. Riba je nazvana „Necmarinthea Hemingwayi".

Hemingvejev junak je ostario, on je stariji i od samog Hemingveja.

Starac nije smrvljen životom: on sanja lavove, i onda, kada je posle mnogih stradanja, opisanih u pripoveci, starac izgubio svoj lov, sve se završava rečima: „Gore, u svojoj kolibi, starac je opet spavao. On je ponovo spavao licem k zemlji, čuvao ga je dečak. Starac je sanjao lavove".

Starac sam plovi morem. Usamljenost je dostigla kulminaciju: dečak je ostao na obali, starac je sam na širokoj površini mora. Usamljen, opaljen suncem, gladan, od se bori sa ogromnom ribom.

Borba čoveka s prirodom data je u kris talno čistom obliku; čovek je prikazan apsolutno sam, mada se s prirodom bori ne čovek, već čovečanstvo.

Čovek ne može biti sasvim sam.

Hemingvejev starac razgovara sa svojim sopstvenim rukama i sa svojom glavom.

„Starac je oprezno uzeo konopac, trudeći se, da on ne padne ni u jedan od svežih zareza, i prebacio je težinu tela tako, da bi i levu ruku takode spustio u vodu preko druge ivice čamca.

— Za takvo ništavilo, kao što si ti, ti se nisi loše držala, — rekao je on levoj ruci. — Ali bio je jedan trenutak, kad me ti umalo nisi izdala".

Odvija se duga borba s ribom i kratki razgovori starca sa svojim poslednjim saveznicima.

„— Vucite! — zapovedao je on svojim rukama. — Držite me, noge! Posluži me, jošs, glavo! Posluži me. Ta ti me još nikad nisi izdala".

Hemingvej prenosi na snažnog starca svoje osećanje sveta, svoje iskustvo čoveka, koji vidi, kako ljudi pobeduju, ubijaju.

Zvezde i sunce takode postaju objekti lova i ubistava.

Starac govori na pustom moru, bori se sa ispolinskom ribom — ona je dve stope duža od čamca.

On nije neprijatelj čudovišta:

„— Riba — ona mi je takode prijatelj, — rekao je on. Ja nikada nisam video ovakvu ribu i nisam čuo, da takve postoje. Ali ja je moram ubiti. Kako je dobro što nam se ne pruža prilika da ubijamo zvezde!

„Zamislite: nema dana da čovek ne pokusava da ubije Mesec. A Mesec beži od njega. Šta, kada bi čovek svakoga dana trebalo da lovi sunce? Ne, mora se priznati, još smo imali sreće, — pomislio je on".

3

U razrušenom, u svojim uvek prisutnim granicama, uznemirenom i besperspektivnom svetu žive mnogi inostrani pisci.

Oni se ponekada i otrgnu od tog sveta, ali tada treba putovati daleko — u Afriku, na more ili u rat, i uz to ostajati uvek stran. I tada šum smrti ugušuje šum unutrašnjeg nesklada. Ponekada oni i sami počinju da zapisuju „smetnje" da se svet shvati.

Na ulici stoji vrabac. Njemu je hladno. On je skupio noge da bi ugrejao svoje tanušne prstiće. On se ježi. Sve su to — pokušaji sićušnog toplokrvnog organizma da sačuva svoju konstrukciju usred neprekidno menjajućeg sveta. To je borba za svoj život. No ako se vrabac opiše bez mraza, bez klime, bez proleća, bez kratkih sletanja s drveta na zemlju i obratno, onda ćete dobiti zatvoren svet, svet tešnji, nego svet vrapca. Dobićе se svet bube mokrice.

Svet se saopštava škripom smrvljene duše. Registrujući aparat — saznanje — poznaje ne ono što ga okružuje, već šum unutrašnjih nesklada.

Eto zbog čega sovjetski pisci tako uporno govore o socijalističkom realizmu, o poznanju svoga bližnjega, ali stavljenoga na mapu celoga sveta, o literaturi usmerenoj u budućnost, koja uzima u obzir put ljudskih napora, koja zna da rad nije uzaludan.

Taj put, koji je doveo Hemingveja slavi i usamljenosti, — nije jedini put. Postoje i drugi putevi i izlazi — važniji i teže dostupni, ali i savladljiviji.

Pisac je kroz mnoge prolazne veze ili direktno povezan sa ljudskom kulturom, sa borbom čovečanstva za saznanje i doživljavanje sveta.

Hemingvej je govorio o robiji Dostojevskoga: „Pisac se prekalјuje u nepravdi, kao što se prekaljuje mač" („Zeleni bregovi Afrike").

Hemingvej je video mnoge nepravde i dobro je prekaljen.

Zna Hemingvej i Lava Tolstoja, ali delimično.

On u toj istoj knjizi piše: „Bila je neizdržljiva vrućina dok sam se pentrao uz peščanu padinu klanca, i ja sam bio srećan kad sam legao na leda u senku drveća i uzeo „Sevastopoljske priče" Tolstoja".

Šta dobija pisac od pisca?

Ne obrasce: takozvana teorija pozajmljivanja stvorena je od ljudi kojima su brda knjiga zaklonila puteve sveta.

Hemingvej je video planine i mora; on se u drugih pisaca uči metodama istraživanja.

Tolstoj ga je naučio mnogo čemu.

Učio se on i od Turgenjeva, od Mana, Stendala.

„Kod mene je još uvek bila sevastopoljska knjižica Tolstoja, i ja sam u njoj pročitao pripovetku, koja se zove „Kozaci" i koja je bila izvanredna. U njoj je bilo i letnje vrućine, komaraca, osećanje šume u razna doba godine, i ona reka, preko koje Tatari na konjima preplivavaju, i ja sam opet živeo u toj Rusiji.

Ja sam mislio, koliko je realna za mene Rusija iz našeg Građanskog rata, isto tako realna, kao ma koje drugo mesto, kao Mičigen, ili prerija severno od grada, ili šuma oko farme Evansa, — ja sam znao, da sam živeo tamo zahvaljujući Turgenjevu, isto onako, kao što sam se nalazio u porodici Budenbrokovih, kao što sam se peo na prozor u „Crvenom i crnom..."

Čemu se naučio Hemingvej od Tolstoja i u celoj ruskoj literaturi?

On nije naučio da zaboravlja sebe.

Teško je koračati ako je uz tvoju nogu prikovano dule. Ako čak i uspeš da raskineš lanac, ipak u kretanju ostaje navika da se noga vuče, ostavijajući dugačak trag u prašini na putu.

Treba živeti za sebe, ali ne treba misliti stalno o sebi.

Hemingvej je — zarobljenik života i zarobljenik samoga sebe. Zato da bi dobio iluziju slobode i pobegao od pepela osećanja, od zgarišta života, on beži na more, u planine, u zelene bregove Afrike.

Ta mesta izgledaju živa, zbog toga što su veoma udaljena.

Ali moguće je živeti čak i drukčije, čak i putujući.

Tolstoj u jednoj skici (neobjavljenoj za njegovog života), opisujući prelaz preko Alpa, objašnjava zbog čega je on poveo sa sobom na put dečaka.

On je uzeo sa sobom nemoćnog zbog toga da ne bi mislio o sebi. On to objašnjava, kao što smo mi to već videli, ovako: „Ja sam uveren, da se u čoveku nalazi beskonačna ne samo moralna, već čak fizička beskonačna snaga, ali je u isto vreme na tu snagu stavljena užasna kočnica — ljubav prema sebi, ili pre nezaboravljanje sebe, što dovodi do nemoći. Ali čim se čovek oslobodi te kočnice, on postaje svemoguć. Želeo bih da kažem da je najbolje sredstvo za oslobođenje — ljubav prema drugima, ali na žalost, to bilo nepravedno. Svemoć je nesvesnost, nemoć — mišljenje na sebe. Od tog mišljenja na sebe moguće je spasti se pomoću ljubavi prema drugima, pomoću sna, pijanstva, rada, itd., ali ljudima ceo život prolazi u traženju toga samozaborava. — Otkuda snaga vidovitim, mesečarima, zanesenim, ili ljudima koji se nalaze pod uticajem strasti? Majkama, ljudi i životinja, koje brane svoju decu? Zašto vi niste u stanju da izgovorite pravilno reč ako stalno mislite na to kako ćete je pravilno izgovoriti? Zašto je najstrašnija kazna koju su ljudi izmislili — večita robija?"

Zaboraviti sebe, živeti u ljubavi ne sa sobom, već sa voljenim, u ratu ne živeti strahom za sebe, već mišlju o borbi i kazati u poeziji kao Majakovski:

Umri, moja pesmo,
umri, kao redov,
kao bezimeni što su
u jurišima umirali naši! —
to znači — postati slobodan.

Slobodan je Ajzenštajn u „Oklopnjači Potemkin", zato što on govori ne o sebi i ne za sebe, i zato je on tu virtuozan, pronalazač, slobodan, razumljiv i može da menja život, otkrivajući njegove protivurečnosti i pokazujući njegovu suštinu.

Borba za budućnost čovečanstva oslobodava.

Titan Prometej ostao je slobodan i kada ga je gnev bogova prikovao za kavkasku stenu; Eshilova tragedija napisana je za slobodu. Ne misli o sebi — i postaćeš slobodan. U tebi će se pojaviti nova osobina, koja će mnoge začuditi — optimizam.

Mačka na kiši i Amerikanka u hotelu nisu slobodni: oni žive u providnom kavezu, koji ih odvaja od sveta.

Hadži-Murat gine slobodan: njegova smrt ne liči na pogibiju Hari Morgana. On ne beži zato da bi spasao svoga sina i svoju porodicu.

Pravi uzrok podviga često je neshvatljiv samome junaku dela, ali u povezanosti delova kompozicije dela on je shvatljiv čitaocu.

Hadži-Murat se vratio u planine, da bi se našao uz svoje, zbog toga što je shvatio život, saznao da je sudbina naroda za njega važnija, nego mržnja prema Šamilju.

Hadži-Murat se bori, sećajući se pesme i nejasno misleći da on radi nešto časno.

On se bori do kraja, zaboravivši sebe.

Hemingvejevi junaci ne mogu da zaborave sebe, i njima sunce nije prijatelj.

Put socijalističkog realizma nije izmišljen i nije sada postao, on je — put čovečanstva: on je neizbežan; on se kreće napred, svestan sebe.

Preveo s ruskog
Petar POPOVIĆ